

Over beheer en beheersing: bosbouw en staatsvorming

Forest management and domination: forestry and the development of the national state

R. Brouwer

1 Inleiding

In de meeste landen speelt de overheid een belangrijke rol in het bosbeheer. Meestal wordt hiertoe een aparte dienst opgericht, de staatsbosdienst, die doorgaans ressorteert onder het Ministerie van Landbouw. In Nederland is dit bijv. ook het geval: veel lezers van dit blad zijn bosbouwkundigen in dienst van de staat. Zelden realiseert men zich echter, dat de plaats van de bosbouw en het bosbeheer in het staatsapparaat politieke consequenties heeft: de overheid oefent macht uit, ook in een democratie als Nederland. Het werken voor de overheid betekent derhalve, dat men onvermijdelijk in aanraking komt met macht en machtsuitoefening.

Meestal blijft dit aspect van de bosbouw buiten beschouwing. In deze bijdrage echter wordt, zij het schetsmatig, juist wel getracht de politieke rol van het bosbeheer te traceren. Dit wordt gedaan aan de hand van enige voorbeelden die geplaatst worden tegen een theoretische achtergrond.

De opbouw van dit artikel is als volgt. Eerst wordt kort aangegeven welke opvatting over staat en staatsvorming aan deze beschouwing ten grondslag liggen. Vervolgens komt de rol van het bosbeheer in het staatsvormingsproces aan de orde. Tenslotte worden enige voorbeelden van bospolitiek in verband met deze processen gegeven.

2.1 De staat

Het begrip "staat" heeft een tweeledige betekenis. Aan de ene kant is de staat een volksgemeenschap, een samenleving, door de grenzen "natie" en "territorium" beperkt. Aan de andere kant is de staat een gezagsapparaat: de staat als (als legitiem aanvaarde) bestuursorganisatie van die volksgemeenschap: de overheid.

Deze dubbele betekenis van het woord "staat" maakt meteen al duidelijk op welke manier meestal over de overheid wordt gedacht: Zij belichaamt de gehele samenleving. "De staat, dat zijn we allemaal". In haar manifesteert zich de "*Volonté Generale*" van Rousseau, in haar wordt "de oorlog tussen alle egoïstische burgers ten bate van het algemeen nut gereguleerd" (Hobbes).

Dit is een te naïeve opvatting over de staat. Ook het

Summary

We are used to see the world divided in states and nations: we often forget that these are not given entities. In fact they are the result of (sometimes only recently completed) processes of centre-formation, -consolidation and integration of peripheries. This paper focuses on the role of forestry in the latter process, in which the peripheral territory is occupied and its population subjected. That population finds itself confronted with loss of control over its means of production and power. Its mode of production is changed and incorporated in the wider system. The object of forestry, forest, can be seen both as a territory and as a means of production and is found mainly in peripheral areas. This makes state forest maintenance suspect of playing a role in the incorporation process. Examples from The Netherlands and from Portugal show that, in combination with other factors, afforestation of common ("waste") land has destroyed local autonomy. The history of Indian forest policy towards local land use rights and shifting cultivation points out, how it may change from repressive to repressive-tolerant: first the forest service tries to eradicate disturbances by local land users, later it tries to absorb them. The result is the same: the forest is maintained for the national good, the local population incorporated in the national state.

overheidsapparaat is opgebouwd uit "egoïstische burgers", die dan ook nog afkomstig zijn uit zeer bepaalde lagen van de bevolking en met eigen, voor de bureaucraten specifieke belangen. Marxisten zien de staat als de belangenbehartiger van het kapitaal. De overheid en de kapitalist, dat zijn twee handen op één buik. Maar ook orthodoxe marxisten kunnen niet ontkennen, dat de overheid allerlei maatregelen neemt, die niet in het directe belang zijn van de economische elite, of daar zelfs overduidelijk mee in strijd zijn. Dit wordt dan bijv. verklaard door de eigenschap van elk systeem om het eigen voortbestaan centraal te stellen: een te extreme opstelling in de klassenstrijd betekent immers onherroepelijk het einde van haar gezag. In een democratie is dit overduidelijk: de regering wordt niet herkozen. Maar

zelfs een dictatuur zal ernstig in haar voortbestaan bedreigd worden, als de massa het niet langer "pikt".

De staatselite zoekt dus steun bij bevolkingsgroepen die niet tot de economische elite behoren. Dit kan zij doen door een ideologie te gebruiken, bijv. het nationalisme (de Falkland-oorlog in 1982 is hiervan een recent voorbeeld¹⁾), door te appelleren aan het persoonlijke charisma van de leider van de staat, of door het verbeteren van de positie van de groepen, waarbij zij haar steun zoekt. Het resultaat van deze laatste strategie is een balanceren tussen groepen met vaak zeer uiteenlopende belangen, de één steunend, de ander onderdrukkend, en omgekeerd.

2.2 Staatsvorming

De staat zoals wij die kennen is het resultaat van een historisch proces. In de Middeleeuwen - na het uiteenvallen van het Karolingische rijk - bestonden er in Europa geen echte staten meer. Het continent was verdeeld in kleine, autarke, feodale eenheden. Elias²⁾ heeft beschreven hoe deze eenheden onder invloed van een steeds krachtiger voortschrijdend integratieproces met elkaar verenigd werden en staten gingen vormen. Essentieel kenmerk van dit proces is, dat het zich uiteindelijk onafhankelijk van personen afspeelt, hoewel persoonlijke kwaliteiten wel van invloed zijn op het verloop ervan.

"Wanneer vele kleine maatschappelijke eenheden die door hun interdependentie een grotere maatschappelijke eenheid vormen, dezelfde sterkte hebben en daardoor vrij (...) met elkaar kunnen (en moeten, RB) concurreren om machtskansen, dus vooral om middelen van levensonderhoud en produktiemiddelen, dan bestaat er een grote kans, dat sommige overwinnen en andere verliezen. Als gevolg daarvan gaan langzamerhand steeds minder eenheden over steeds meer kansen beschikken, zodat steeds meer eenheden uit de concurrentiestrijd geëlimineerd worden en direct of indirect afhankelijk raken van een steeds kleiner aantal. Wanneer er geen afremmende maatregelen worden getroffen, komt de figuratie die in deze beweging is opgenomen, steeds dicht bij een situatie, waarin de feitelijke beschikkingsmacht over de omstreden kansen in één hand komen te berusten".

De eigen dynamiek van dit proces is de volgende: de eenheid die niet mee wil doen aan de strijd wordt daartoe gedwongen of komt altijd als verliezer te voorschijn.

Het zo beschreven proces is een proces van centrumformatie en -consolidatie en van integratie van periferieën met dat centrum.

Elias' betoog heeft vooral betrekking op Frankrijk en Duitsland, maar is ook toepasbaar op Nederland of op staten buiten Europa. In Nederland zien we hoe uit een statenbond met in principe gelijkwaardige partners een

eenheidsstaat ontstaat met Holland als centrum.

In de Derde Wereld, m.n. in Afrika, treffen we staten aan die het resultaat zijn van de koloniale overheersing. De grenzen zijn in 1870 in Berlijn vastgesteld tijdens een conferentie waar de toenmalige grootmachten hun invloedssferen afbakenden. Zij zijn dus het resultaat van een proces, waarvan de dynamiek van buiten kwam. Binnen zo'n staat vinden we vaak verschillende, concurrerende etnische groepen. Dat die concurrentiestrijd heel hevig kan zijn, is gebleken uit voorbeelden als Biafra (Nigeria), Ouganda en Zimbabwe. De staatselite in het centrum, de van de koloniale tijd geërfd hoofdstad, probeert in dergelijke gevallen die strijd zo te reguleren, dat de eigen positie niet in gevaar komt, maar juist wordt versterkt.

Een ander belangrijk punt in de machtsstrijd, dat Elias noemt, is de beschikking over de produktiemiddelen. Van het centrale gezag mag een politiek verwacht worden, die gericht is op het monopoliseren van die produktiemiddelen.

3.1 De rol van bosbeheer

Van Maaren hanteert de volgende omschrijving van de bosbouw:

"Onder bosbouw moet worden verstaan: het geheel van doelbewuste activiteiten, die erop gericht zijn het bos dienstbaar te doen zijn aan de behoeftenbevrediging van de samenleving"³⁾.

Daar waar de overheid de verantwoordelijkheid voor het bosbeheer op zich heeft genomen, is zij degene die uitmaakt, welke behoeften bevredigd moeten worden: het bosbeheer wordt dienstbaar gemaakt aan de nationale interesses.

Het object van het bosbeheer is bos. Dit geeft een zeer specifiek karakter aan het bosbeheer. Bos heeft nl. twee aspecten: bos is produktiemiddel en het bos is land, terrein.

Controle over het bos betekent dus controle over een produktiemiddel. Op grond van wat hierboven over staatsvorming is gezegd, mag verwacht worden, dat controle over het bos voor het centrale gezag van belang is⁴⁾.

Maar bos is ook terrein. Het beslaat een bepaald terrein. Ook hierom zal het bos een rol spelen bij het staatsvormingsproces. Beheer van bos is tegelijkertijd beheersing van land en, zoals we later zullen zien, van de bewoners.

3.2 De bebossing van woeste gronden

In Nederland kennen we allemaal de geschiedenis van de "ontginning van de woeste grond", zoals zich die heeft afgespeeld in de tweede helft van de vorige eeuw op de Veluwe en in bijv. de Veenkoloniën. (De naam

"Veenkolonie" geeft al aan, dat het hierbij niet alleen sprake was van het in cultuur brengen van grond, maar ook van binnenlandse kolonisering.) In feite ging het hierbij echter niet om ontginnen, maar het herinrichten van een landschap, dat net zo goed een cultuurlandschap was als de Schermer of de Haarlemmermeer na inpoldering. Al in 1806 vroeg koning Lodewijk Napoleon om informatie over de mogelijkheden om de productie van de grond binnen het koninkrijk te vergroten, R. A. Mollerus antwoordde hierop, dat in het koninkrijk nauwelijks gronden voorkwamen, die men voor onvruchtbaar zou kunnen houden.

"Slechts de duinen ... en de ... venen moesten onder deze categorie gerekend worden ... De resterende woeste gronden ... zouden voor landbouw, beweiding of bebossing geschikt gemaakt kunnen worden. Natuurlijk bestonden er weerstanden tegen deze nieuwigheden, "doch men toone den landman de goede voorbeelden" ... De boeren zouden de goede voorbeelden vanzelf wel volgen"⁵).

De woeste gronden waren alleen maar woest gezien vanuit een bepaald perspectief: de produktiemiddelen die deze gronden vormden, stonden niet ten dienste van het Hollandse centrum. Vanuit nationale oogpunt werd de grond inefficiënt gebruikt. Voor de lokale bevolking vormde hij echter de basis voor haar bestaan en kon dat gebruik niet op deze manier worden afgedaan; van deze grond betrok zij immers vrijwel alle mest. Het heeft dan ook tot diep in de 19e eeuw geduurd, voordat dit conflict kon worden opgelost, toen de komst van kunstmest deze beperking doorbrak en de grond na het opheffen van de marken beschikbaar kwam voor bebossing en uitbreiding van het landbouwareaal⁶). Voor fysiocraten als Mollerus was het verouderde belang van de lokale bevolking niet meer dan een *idée fixe*. Zij meenden dat het communale grondbezit de voornaamste oorzaak van het inefficiënte landgebruik was:

"De gemeenschap alleen is de grootste oorzaak dat zij (de woeste grond, JB) woest zijn blijven liggen." "Dit gemeenschappelijk gebruik meent men voor den landbouw ... nodig te hebben. Het vooroordeel hieromtrent is bijna onverzettelijk"⁷).

Maar de ontginnings- en markedelingswetten van 1809 en 1810 hadden niet het effect, dat Mollerus had voorspeld: slechts die marken werden verdeeld, waarin enkelen een stemhebbende meerderheid op de markervergadering vormden⁸). Elders verzetten de markegenoten zich met succes. Het zou tot 1886 duren, voordat dit verzet definitief gebroken werd.

De ontginningen waren dus gerelateerd aan de opkomst van een nieuw landbouwsysteem met kunstmest als input. Als gevolg hiervan veranderde het karakter van de Oostnederlandse landbouw. Oorspronkelijk was hij *subsistence* gericht. Nu wordt hij marktgericht⁹).

In Portugal valt een analoog verschijnsel waar te ne-

men. Ten tijde van de *Estado Novo* (Nieuwe Staat) van Salazar en Caetano werd een ambitieus project gestart ter bebossing van de communale weidegronden in het noorden van het land. Ook hier was de motivatie: deze gronden (de zgn. "*baldios*") zijn inproductief. Aanplant van *Eucalyptus strobus* en vooral *Pinus pinaster* moest hierin verandering brengen. Maar ook hier gold, dat deze gronden niet ongebruikt waren: ze vormden de bestaansbron van de lokale bevolking. Vanuit nationaal perspectief waren ze echter "woest". De reactie van de lokale bevolking op de uitvoering van de bebossing bevestigde het vermoeden, dat de grond voor haar een groot belang was. De bosdienst werd geconfronteerd met "ware revoltes, die de inzet van de sterke arm noodzakelijk maakten"¹⁰). Vreemd genoeg heeft de overheid hieruit nooit de conclusie willen trekken, dat haar bebossingsactiviteiten het bestaan van de lokale samenlevings bedreigde. Met de omverwerping van de *Estado Novo* in 1974 kwam er ook een eind aan de politiek van repressie van het boerenverzet op het Noordportugese platteland. De gebruiksrechten van de bewoners worden erkend, de formele onteigening ongedaan gemaakt. De gronden worden in beheer gegeven van de bewoners. Het zijn echter niet de traditionele verantwoordelijke dorpsraden, die het beheer moeten reguleren, maar nieuwe commissies van gebruikers op *freguesia*-niveau, d.w.z. op gemeente-niveau (Een Noordportugese gemeente omvat ongeveer drie dorpen.)

4 Het penetratieproces

Coleman¹¹) geeft de volgende omschrijving van het penetratieproces:

"... *that process by which the political-juridical-administrative centre of a new polity establishes and gains acceptance at the periphery and develops a capacity to implement its development policies and achieve its national goals*".

Ondanks het feit dat Portugal de oudste grenzen heeft van Europa (sinds 1297 niet meer ingrijpend gewijzigd) zien we daar toch een duidelijk voorbeeld van dit proces. Er wordt gewerkt aan het acceptabel maken en uitvoeren van een nationale ontwikkelingspolitiek en het bereiken van nationale doelen op niveau van de periferie: woeste grond die tot dan toe slechts een lokale samenleving ondersteunde (en daaraan op deze wijze een zekere autonomie verschafte), wordt dienstbaar gemaakt aan de totale nationale economie.

Dezelfde Coleman onderstreept het belang van structurele integratie van centrum en periferie. Dit gebeurt door wederzijdse afstemming (articulatie) van de structuren van het centrum en die van de periferie en de integratie van verbindende *outreach*-structuren met lokale structuren. Dat wil zeggen: al aanwezige sociale

structuren op lokaal niveau worden omgevormd en aangepast aan die op hoger niveau en zo verbonden met het centrum.

Hierboven is gesteld, dat staatsvorming het resultaat is van een voortschrijdend integratieproces. Maar behalve centripetale tendensen zijn er ook centrifugale krachten: als het centrum er niet in slaagt de periferie effectief onder controle te houden, kan er lokale autonomie ontstaan. Dit proces heeft zich in Europa vele malen afgespeeld. Nederland zelf is hiervan een resultaat: enige feodale heren wisten zich onafhankelijkheid te verwerven van hun leenheer, de keizer van het Heilige Romeinse Rijk van de Duitse Natie.

Dat centrifugale krachtenspel bestaat vooral in jonge staten nog steeds: ineffektieve controle op lokale machthebbers betekent het verlies van controle over de periferie. Sterke lokale machthebbers vormen zo een gevaar voor het integratieproces. Om dit toch succesvol te laten verlopen dient hun machtsbasis te verschuiven. Zij mogen niet langer alleen hun steun vinden in de perifere samenleving, maar moeten voor het behoud van hun positie afhankelijk worden van de welwillendheid van de centrale macht.

De instelling in Portugal van nieuwe commissies voor het beheer van de *baldios* is hiervan een voorbeeld: de traditionele commissies vinden hun machtsbasis in de traditie en dus in de lokale samenleving. De nieuwe commissies bestaan slechts dankzij de steun van de centrale overheid en haar representanten op lager niveau, die er in Portugese geval zelfs vaak lid van zijn: er zitten vertegenwoordigers van de Bosdienst in die *baldios*-commissies, die niet alleen weidegronden, maar ook bos beheren. Een dergelijke commissie zal minder geneigd zijn tot het ontwikkelen van een onafhankelijke politiek. Van vertegenwoordigers van de dorpsbevolking veranderen dergelijke organen veelal tot vertegenwoordigers van het hogere gezag; de participatie verwordt tot legitimatie, waarbij de dorpeling zijn of haar invloed steeds kleiner ziet worden.

De politiek van de Portugese overheid ten aanzien van de weidegronden is in feite niet gewijzigd. Nog steeds moet er jaarlijks 50.000 ha bos worden aangelegd, het merendeel op *baldios*. Door de dorpsamenleving op de hierboven aangegeven wijze te integreren wordt de implementatie van deze politiek vergemakkelijkt.

Als aanvulling hierop moet worden opgemerkt, dat deze samenleving inmiddels ook langs andere kanalen, zoals gastarbeid, in grotere mate dan voorheen opgenomen zijn in het omringende systeem, waardoor de *baldios* voor veel huishoudens aan belang hebben ingeboet. Ook hierom is het verzet tegen de bebossingen verminderd. Desondanks is het systeem van communaal grondbeheer in zeer veel gevallen intact gebleven en doen zich nog steeds regelmatig conflicten voor tus-

sen de bevolking en de Bosdienst¹²).

Zoals het Portugese voorbeeld duidelijk maakt kan de bosdienst optreden als *outreach*-structuur en zo een rol spelen in het staatsvormingsproces. Wijzigingen in de manier waarop dit proces plaatsvindt, hebben dan dus ook hun weerslag op de bospolitiek.

5 Ontwikkelingen in de bospolitiek: van territoriale naar humane bosbouw

Oorspronkelijk claimde de bosdienst het alleenrecht in de haar toegewezen gebieden. In de boswetten van veel Derde Wereld staten klinkt dit ook door: het bos wordt door de overheid voor de bosdienst "gereserveerd"¹³). Maar vaak is gebleken, dat het bos niet zo leeg en ongebruikt is, als de centrale overheid en de bosdienst het gedefinieerd hebben: in het bos wonen allerlei mensen, die daarvoor voor hun bestaan afhankelijk zijn. *Shifting cultivators* zijn hiervan een duidelijk voorbeeld. In 1950 schrijft de FAO¹⁴): "*It's generally considered that shifting cultivation cannot give rise to ownership rights, because there is no occupancy of a definite area of land. Shifting cultivation is therefore usually considered only as a privilege, subject to control, restriction or suppression by the government*".

Zij begrijpt dat een dergelijke politiek niet zonder problemen kan worden uitgevoerd: "*The custom of shifting cultivation may be prohibited by law, but only in condition that the community which has made his living by this practice is allocated land suitable for permanent cultivation...*"

De conclusie die hieruit getrokken kan worden, is dat een op deze ideeën gebaseerde bospolitiek erop gericht is, de als "leeg" gedefinieerde gebieden die haar domein zijn, ook daadwerkelijk leeg te maken en te "schonen" van storende invloeden.

De Indiase politiek ten aanzien van *shifting cultivators* weerspiegelt deze benadering: "*We do not mean to interfere with their way of life, but we want to help them to live it ... according to their own genius and tradition (Jawaharlal Nehru) ... The people should not only grow enough food crops by better inputs but also improve their economic status .. by adoption of cashcrop economy*"¹⁵).

De bosdienst is nauw betrokken bij het integratieproces dat hierboven beschreven is, betrokken, niet alleen door directe bosbouwkundige activiteiten, maar ook door zgn. "*tribal sub-plan programmes*", die allerlei zaken op het gebied van infrastructuur en dienstverlening omvatten¹⁶).

We zien hier een voorbeeld van de wijziging die zich in de bospolitiek kan voltrekken: beheer van territorium wordt aangevuld met beheersing van de bewoners.

Deze verandering is vooral het gevolg van het falen van de traditionele benadering. Deze leidde tot zulke

grote conflicten met de bewoners van het land dat onder het beheer van de bosdienst kwam, dat er wel een aanpassing plaats moest vinden, wilde er nog een effectief bosbeheer gevoerd kunnen worden.

Tucker¹⁷⁾ beschrijft de bosgeschiedenis van Noord-India. Na de verovering van het gebied door de Engelsen en de ontsluiting ervan vindt een grootschalige exploitatie van het aanwezige bos plaats. Nadat de koloniale overheid door middel van een boswet de ontbossing tracht te remmen (1878), treedt al snel de belangentegenstelling aan het licht tussen de lokale gemeenschappen en de bosdienst. Het centrale punt in dit conflict is de regeling van de gebruiks- en exploitatierechten. In 1930 worden onder druk van deze conflicten de eerste dorpsraden voor het bosbeheer opgericht. Het beheer van het bos blijft echter gericht op de nationale doelstellingen: "*State Forest Department faced the "nation building" task of increasing timber production to meet the fast expanding national market for paper pulp and building timber.*"

De conclusie die Tucker aan zijn betoog verbonden heeft, komt in onze ogen echter wat vreemd over:

"Despite the longest unbroken tradition of forest management in the non-western world ... India has yet to resolve the conflicts between local subsistence demands and the wider commercial market for the resources of the Himalayan forests."

Deze conflicten zijn echter inherent aan een op het voldoen aan de nationale behoeften gericht bosbeheer. Het is dus niet "*despite*" maar "*thanks to*"

Ook in Nigeria vinden we tegenwoordig dorpsraden die de bevolking vertegenwoordigen bij het vaststellen en uitvoeren van het bosbeheer. Hierbij is het opnieuw opvallend, dat deze raden niet wortelen in de lokale traditie. Landgebruiksrechten zijn daar geregeld via de verwantschapsstructuren en niet via vertegenwoordigende organen op dorpsniveau. Hierbij speelt zich het volgende proces af:

"In recent years the mangement processes of communal forests in Nigeria have been reviewed. While the ownership is unaffected (dat blijft bij de dorpsraden, RB), the statutory functions of the local councils as representatives of forest landowners are now restricted to participation in routine consultations and receiving of forest royalties. The local council forest services and their taxation ability have been abolished in most parts of the country. The new arrangements permit unrestrained executions of management policies as enhancing permanent tenure"¹⁸⁾.

Deze oorspronkelijke machtsbasis van de dorpsraden wordt afgebroken. Voor hun gezag steunen zij nu volledig op de centrale overheid. Van representanten van de dorpsbewoners zijn de raden verworden tot verlengstuk van het centrale gezag, die het bosbeheer,

zoals dat door de bosdienst wordt uitgevoerd, in hun dorp moeten verkopen.

6 Slot

De bosdienst kan door zijn object, het bos, een belangrijke rol spelen bij het penetratieproces dat samenhangt met staatsvorming. Door structurele integratie van het platteland (periferie) en het centrum wordt een afhankelijkheidsrelatie gecreëerd, waarin de balans in het nadeel van de periferie doorslaat: die verliest door het beheer van bos door een staatsbosdienst een belangrijk deel van de controle over haar hulpbronnen. De vorm van dit proces vindt zijn weerslag in de bospolitiek en in het bosbeheer. Machtsvragen zijn daarmee dagelijkse vragen geworden voor de bosambtenaren.

Het is bijvoorbeeld interessant om het huidige Nederlandse beleid van privatisering en regionalisering gekoppeld aan het streven naar grote eenheden natuurgebied en nationale houtvoorziening in het licht van de opkomst en toepassing van een nieuwe machtstechnologie te beschouwen: een verdere elaboratie dus van wat in paragraaf 5 is gesteld over de situatie in India. Aan degenen die werkzaam zijn in de bosbouwontwikkelingssamenwerking biedt deze benadering de mogelijkheid om de eigen rol te zien in het kader van pogingen van nationale elites om het platteland onder controle te krijgen. Tenslotte betekent dit voor de bosbouwwetenschappen, dat deze zich meer dan voorheen met het machtspolitieke aspect van de bosbouw zullen moeten gaan bezig houden. Dit om enerzijds een beter begrip te verkrijgen van de plaats van het bosbeheer in het algemene maatschappelijke krachtenspel, en om anderzijds de toekomstige bosbeheerder te doordringen van zijn of haar verantwoordelijkheden in een wereld, waar partijkiezen onvermijdelijk is¹⁹⁾.

Noten

1) Vlak voor de Falkland-oorlog werd in Argentinië het militaire bewind onder leiding van president Galtieri geconfronteerd met toenemende binnenlandse oppositie. Twee dagen voor de invasie van de eilanden door Argentijnse troepen op 2 april 1982 demonstreerden nog meer dan 10.000 mensen tegen de dictatuur. Tegelijkertijd daalde in Groot-Britannië de populariteit van de conservatieve regering van premier Thatcher, terwijl er op 6 mei belangrijke lokale verkiezingen zouden plaatsvinden in Wales en Engeland. Beide partijen in het conflict zochten dus naar mogelijkheden om hun populariteit bij de bevolking te vergroten. Galtieri dacht die te vinden in verovering van de betwiste archipel, Thatcher vond die in haar optreden als verdedigster van het nationale territorium: "*Recuperation of the Malvinas (Argentijnse naam voor de Falklands, RB) was probably the only issue that could unite the left and the right in Argentina, (...). However, this same argument can be used to explain the British response. The government was clearly facing a difficult time at home (...). "If by-election and local election results at the time of the conflict are an indication of*

political fortunes, Mrs. Thatcher reaped the benefits from the arousal of so much chauvinism." (Latin American Bureau, 1982: Falklands/Malvinas - Whose Crisis. Latin American Bureau (Research and Action), London, pp. 108-109).

²⁾ Elias, Norbert, 1983: Het civilisatieproces. Sociogenetische en psychogenetische onderzoeken; 3e dr. Spectrum, Utrecht. Oorspr. titel: Ueber den Prozess der Zivilisation; soziogenetische und psychogenetische Untersuchungen. Haus zum Falke, Bazel, 1939.

³⁾ Maaren, A. van. 1982. Het Bosschap en de ontwikkeling van het bos en de bosbouw. Nederlands Bosbouw tijdschrift 54 (11/12): 348-353.

⁴⁾ Adeyoju schrijft over het tot stand komen van de staatsinterventie in het bosbeheer het volgende: "First the timber exploiters were on the scene for decades... Second, in some places there was keen competition between rival companies, thus complicating the obtaining of timber concessions of land owners. Third, the companies increasingly not only needed the political support of their home government, but also the arbitration and technical advice of foresters... Forth, realizing the economic wellbeing of the timber producers, the local administrations were anxious to organize the activities... for purposes of revenue collection" (Adeyoju, S. Kollade: Forestry Administration Problems in Selected African Countries: FAO, Rome, 1976).

⁵⁾ Buis, J. 1985: Historia Forestis, Nederlandse bosgeschiedenis, 2 delen. Proefschrift Landbouwhogeschool, Wageningen en HES, Utrecht; p. 394.

⁶⁾ Heybroek, F. & V. Witter, 1981: De Heidemij van ontginning naar ontwikkeling. De Uitbuyt, Wageningen; p. 16.

⁷⁾ Buis, J. 1985: opus cit.; pp. 395-6.

⁸⁾ Buis, J. 1985: opus cit.; p. 409.

⁹⁾ Heybroek, F. & V. Witter, 1981: opus cit.; p. 19.

¹⁰⁾ Direcção General dos Serviços Florestais, 1967: Quarenta Anos de Afflorestação, Lisboa, Jubileumuitgave van het Ministerie van Landbouw en Visserij. Zie verder ook: Brouwer, R. &

G. Mes: The best spot, an application of multicriteria analyses on afforestation in Northern Portugal, Annex I, doctoraalscriptie, Vakgroep Boshuishoudkunde, Landbouwhogeschool, Wageningen, 1984.

¹¹⁾ Coleman, J. S. 1977 Introduction. In: L. Cliffe, J. S. Coleman & M. R. Doornbos: Government and Rural Development in East Africa; essays on political penetrations; ISS/Nijhoff, Den Haag.

¹²⁾ Benema, J. W., 1978. Traditions of communal cooperation among Portuguese peasants. In: Studies on European and Mediterranean Societies, Bossevin & Verrips (eds.), University of Amsterdam, Amsterdam.

¹³⁾ In most countries efforts were made to reserve as much of the forest land as practicable under government free hold. Vast areas were speedily surveyed because such areas were observed either to be "threatened by shifting cultivators", "unoccupied" or "no-man's land" (Adeyoju, S. Kollade, 1976: Land use and tenure in the tropics. Unasylya 28: 112/113; p. 33.)

¹⁴⁾ FAO, 1950: Forest policy, law and administration; Washington/Rome.

¹⁵⁾ Thangham, M. 1982. Problems of shifting cultivation in north-eastern India. In: E. G. Hallsworth (ed.): Socio-economic Effects and Constraints in Tropical Forest Management; FIAS/Wiley, Salisbury. p. 55.

¹⁶⁾ Murdia, Ratna, 1982: Forest development and tribal welfare: analysis of some policy issues. In: E. G. Hallsworth (ed.); opus cit.

¹⁷⁾ Tucker, R. P. 1983. The forest of the western Himalaya's: the legacy of British colonial administration. Journal of Forest History (3): 112-123.

¹⁸⁾ Adeyoju, S. Kollade, 1976. Land use and tenure in the tropics. Unasylya 28: 112/113; pp. 26-41.

¹⁹⁾ De auteur wil A. van Eldijk (Vakgroep Agrarisch Recht, LU), A. van Maaren en C. Veer (Vakgroep Boshuishoudkunde, LU) bedanken voor hun adviezen m.b.t. eerdere versies van dit artikel.